

кўрсаткичлардан ташқари бизнес жараёнлари, миждозлар билан муносабатлар, персонални ўстириш жиҳатлари ҳам камраб олиниши мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони. ПФ-6097 – сон 2020 йил 29 октябр
2. Э.Метрик (Wharton School of Business), П.Гомперс ва Ж.Ишии (Harvard University) томонидан АҚШнинг 1500 та компаниялари бўйича олиб борилган ва натижалари 2003 йилда Quarterly Journal of Economics журналининг февраль сонида нашр этилган.
3. Расулов Н.М. Корпоратив бошқарувнинг иқтисодий механизмларини такомиллаштириш негизида корхоналар ривожланиш самарадорлигини ошириш (Ўзбекистон Республикаси саноат корхоналари материаллари мисолида).08.00.13 - “Менежмент ва маркетинг” ихтисослиги. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. - Т., 2010. - 161 б.
4. Муминова Э.А. Корпоратив бошқарув асосидаги корхоналарда модернизациялаш жараёнларини амалга ошириш хусусиятлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 6, ноябр-декабр, 2020 йил
5. Суюнов Д.Х. Корпоратив бошқарув моделлари: концептуал жиҳатлар, замонавий тенденциялар ва конвергенция имкониятлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, июль-август, 2017 йил.
6. N. Ashurova, Sh Atamuradov. Analysis of the Venture Investment Environment in the United States, Europe and Asia and the Problems of Uzbekistan in This Region “TEST: engineering and management” USA. 2020/5/6 Vol. 83 pages: 592-600

OLIY TA'LIM MUASSASALARI PEDAGOGLARI KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ibraimov Xolboy Ibraimovich

**О‘zbekiston, Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari
ilmiy tadqiqot instituti direktori, pedagogika fanlari doktori, professor**

Annotatsiya: Mazkur maqolada Oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kompetentligi o‘rganilib, ularga qo‘yiladigan kompetentlikning asosiy talablari ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, kompetensiya, pedagogik mahorat, kreativlik, modellashtirish, integratsiyalash, axborot-kommunikatsion texnologiyalar,

innovatsion, adaptatsion, kommunikativlik va prinsipillik, optimistik, pedagogik deontologiya, pedagogik kvalimetriya, pedagogik texnologiya.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗОВ

Аннотация: В данной статье рассматривается компетентность педагогов, работающих в высших учебных заведениях, и научно анализируются основные требования к их компетентности.

Ключевые слова: компетентность, компетентность, педагогические умения, креативность, моделирование, интеграция, информационно-коммуникационные технологии, инновационные, адаптивные, коммуникативно-принципиальные, оптимистические, педагогическая деонтология, педагогическая квалиметрия, педагогическая технология.

THEORETICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL COMPETENCE IMPROVEMENT OF TEACHERS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract: This article examines the competence of pedagogues working in higher education institutions, and scientifically analyzes the main requirements of their competence.

Key words: competence, competency, pedagogical skills, creativity, modeling, integration, information and communication technologies, innovative, adaptive, communicative and principled, optimistic, pedagogical deontology, pedagogical qualimetry, pedagogical technology.

O‘zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o‘rin egallashga intilish yo‘lidagi keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirish bilan kechmoqda.

Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o‘rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan-yangi yutuqlarga erishishni ta‘minlamoqda. Turli sohalarda yo‘lga qo‘yilayotgan xalqaro hamkorlik garchi o‘z samarasini berayotgan bo‘lsa-da, biroq, milliy mustaqillikni har jihatdan mustahkamlash, erishilgan yutuqlarni boyitish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etish jamiyat a‘zolaridan alohida fidokorlik, jonbozlik, shijoat va qat‘iyat ko‘rsatishni talab etmoqda.

Oliy ta‘lim muassasalari pedagoglarining intellektual salohiyatini oshirish, dunyoqarashlarini boyitishda ularda kasbiy kompetentlikni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy sharoitda pedagogning kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo‘lishi, o‘z ustida izchil ishlashi, kun sayin yangilanib borayotgan bilimlarni o‘zlashtirishga intilishi, o‘quv axborotlarini talabalarga qiziqarli tarzda yetkazib

berish uchun mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishda ijodiy yondasha olishlari talab etilmoqda. Binobarin, global axborotlashuv ijtimoiy subyektlar, xususan, talabalar tomonidan ham istalgan ma'lumotni ixtiyoriy ravishda o'zi uchun qulay sharoit va joyda turli axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida o'zlashtirish imkoniyatini yuzaga keltirmoqda. Garchi shunday holatda ma'lumotlarni qabul qilish imkoniyati nihoyatda keng bo'lsa-da, biroq, shaxs tomonidan bu tahlitda o'zlashtirilgan axborotlarning barchasi ham bilim sifatida namoyon bo'lmaydi. Chunki bilimning har qanday axborotdan asosiy farqi ma'lumotlarning muayyan sohalar bo'yicha tizimli, izchil, uzluksiz hamda maqsadga muvofiqli o'zlashtirilganligi bilan belgilanadi.

Ta'lim tizimida tom ma'noda talabalarga sifatli, foydali, muhim, zarur, kerakli va amaliy ahamiyatga ega ma'lumotlarni tizimli ravishda yetkazib bera olishi uchun bugungi kun pedagogi axborotlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va talabalarga samarali, qiziqarli tarzda yetkazib berishning uddasidan chiqa olishi zarur. Bu esa pedagogning kasbiy kompetentlik sifatleri, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishi zaruriyat sifatida kun tartibiga olib chiqmoqda. OTM pedagoglarini pedagogik kompetentlik, pedagogik mahorat va kreativlik asoslari bilan tanishtirish ular tomonidan o'quv jarayonini ijodiy xarakterda, qiziqarli, talabalarining faolliklari asosida tashkil etilishishga yordam beradi.

Pedagoglarning har qanday o'quv axborotiga nisbatan ijodiy yondasha olishi, ularni qayta ishlash, ayniqsa, davr talabidan kelib chiqqan holda matnli ma'lumotlarni modellashtirish imkoniyatiga ega bo'lishlari nafaqat talabalarni balki o'zlarining ham o'quv jarayoniga bo'lgan munosabatlarini ijobiy tomonga tubdan o'zgartiradi. Pedagogning kasbiy bilimdonligida talaba bilan subyektiv munosabat o'rnatish; pedagogik jarayonlar mohiyati, pedagogik voqelikni izchil idrok qila bilish; jahon pedagogik madaniyati asoslarini hamda milliy pedagogik tajribani o'rganish, ularni integratsiyalashtirish asosida o'z faoliyatiga tatbiq etish; innovatsion yangiliklar bilan doimiy xabardor bo'lish; shaxsiy tajribalarni umumlashtirish va talabalarga uzatish; kasbiy fidoiylik hamda pedagogik texnologiyalarni egallash borasidagi BKMning o'zlashtirilganligi namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim, fan, yoshlar tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan hisoblanadi va ushbu muhim masala "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda hamda ta'lim tizimini yuksaltirishga qaratilgan bir qator Qonun va Qarorlarda amalga oshiriladi[1].

Oliy ta'lim muassasalarida, albatta, ta'lim sifati kafedralarda faoliyat yuritayotgan pedagoglarning bilim darajasi, pedagogik mahorati va samaradorligiga bog'liqdir. Shu sababli har bir pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligi yuqori darajada bo'lishini davrning o'zi talab qilmoqda. Globallasuv jarayonida bugungi kun pedagogi yuqori sifat darajasidagi kasbiy kompetentlikni, ya'ni innovatsion, adaptatsion sharoitda ishlashni, tez o'zgaruvchan sharoitlarga nisbatan qayishqoq bo'lishni taqozo etmoqda. Shu bois ham OTM pedagoglarining kasbiy kompetentligi zamon talablaridan kelib chiqqan

holda barcha standartlarga javob bera oladigan darajada bo'lishi ta'limni tubdan isloh qilish, mazkur tizimni yangi sifat bosqichiga ko'tarishning muhim shartlaridan biridir. Ta'lim tizimida o'tgan asrning 60 yillarida yangi tadqiqot yo'nalishi bo'lgan kompetentli yondashuvning paydo bo'lishi hamda xorijiy pedagogik va metodik manbalarda «kompetentlik» va «kompetensiya» tushunchalari oliy ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilarning kasbiy tayyorgarligi nazariyasi va amaliyotida keng targ'ib etildi.

Kompetentlik – aniq bilimlar va ko'nikmalar majmui bo'lib, faoliyat jarayonida ishning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Kompetensiya atamasining o'zini esa 1959 yilda birinchi marta R.Uayt ilmiy maqolasida ishlatgan va ishlab chiqarish motivatsiyasining konsepsiyasi vazifasini bajardi.

Kompetentlikni namoyon bo'lishini ba'zida vaziyat va kontekstda ko'rish mumkin va ular inson harakat qilish kerak bo'lgan paytda o'zgarishi ham mumkin. Favqulodda vaziyatlarni kompetentli, qobiliyatli insonlar ilgari muvaffaqiyatli deb hisoblagan xatti-harakatlariga rioya qilish orqali vaziyatga to'g'ri baho beradilar. Kompetentlik bo'lishi uchun inson vaziyat bilan tanishib darhol qaror chiqarishi lozim bo'ladi. O'qitishdan qat'iy nazar, kompetentlik tajribalardan va yillar davomida insonning moslashishga o'rganish qobiliyati orqali shakllanadi. Shu bilan birga olib borilgan tadqiqotlar, kompetentlikni va kompetensiyani baholash oson emasligini ko'rsatadi[2]. “Kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalari aslida o'zaro chambarchas bog'liq tushunchalar bo'lib, odatda kompetentlikning oshishi kompetensiya doirasining kengayishiga olib keladi va kompetensiya doirasining kengayishi kompetentlik darajasining oshishi zaruratini ta'minlaydi.

Kompetentlik darajasi yuqori bo'lgan pedagoglar o'zlarining xatti-harakatlariga javoban qiziqish bildirgan talabalarning o'zlarini tutishlariga muntazam e'tibor berishadi, ularning imkoniyatlarini baholab ko'rishadi, shu bois o'zlarining faoliyatlarini mazkur holatga moslashtirib borishadi. Bunday pedagoglar ta'sirida talaba bilim olishga bo'lgan ishtiyoqi, harakati va zavqi yanada ortib boradi, natijada u yanada yaxshiroq o'qishi mumkinligini anglab boradi. Ular yuksak pedagogik-psixologik tayyorgarlikka ega bo'lgan va talab etiladigan pedagogik vazifalar (yosh avlodni tarbiyalash, o'qitish, rivojlantirish)ning yechimini optimistik tarzda topishlari mumkin bo'ladi. Buning uchun esa Ye.S.Romanovning fikricha, “kompetentli pedagogda quyidagi shaxsiy fazilatlar, qiziqishlar va layoqat bo'lmog'i lozim: bolalar bilan ishlash ishtiyoqi; ularni qiziqtirish va ortidan ergashtira olishi; shaxsiy javobgarlikning yuksak darajasi; o'z-o'zini nazorat qilish va bosiq bo'la olish; sabr-toqatli bo'la olish, odamlarga hayrixoh bo'la olish; boshqalarni hurmat qilish va ular fikri bilan hisoblashish; ilm olishga va o'zini rivojlantirishga intilish; originallik, topqirlik, har tomonlama rivojlanganlik; farosatlilik; maqsad sari intilish; aktyorlik mahorati; o'zi va boshqalarga nisbatan talabchan bo'la olish”[2].

Oliy ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda ularning hayotiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda faoliyatini rejalashtirish va tashkil etishda eng kuchli, muhim ahamiyatga ega bo'lgan vositalarni aniqlash

hamda ularning yordamida o'qituvchilar faoliyatini muvofiqlashtirish zarur hisoblanadi. Shuningdek, o'z oldiga kompetentlikni rivojlantirish maqsadini qo'ygan va unga erishish yo'llarini tanlagan har bir pedagog ma'lum darajada o'z dunyoqarash va tasavvuriga, o'z tushunchalariga, shaxsiy yoki ijtimoiy manfaatlarni ifodalovchi ehtiyojlarga asoslanadi va bunda uning irodaviy harakatlarining vositalari sifatida uning maqsadi, xohishi, istagi bilan birga, uning manfaatlari va ehtiyoji asosiy o'ringa chiqadi hamda eng asosiysi mazkur vositalar uning kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim tizimida pedagog muhim vazifalarni bajarish bilan birga mehnat jarayonida kompetentlik xususiyatlarini namoyon etishi zarur. Bunda pedagogning kasbiy kompetentligi bir qator komponentlarni o'z ichiga olib, ularga quyidagilar kiradi: tashkilotchilik, bilimlilik, izlanuvchanlik, adolatlilik, kommunikativlilik, yuksak ma'naviyatlilik, nazoratni o'z vaqtida o'rnatish, o'z hissiyotlarini jilovlay olish, pedagogik deontologiya (kasbiy odob-axloq), mehnatni ilmiy asosda tashkil etish istiqbolli, innovatsion fikrlash andragogik ma'lumot, pedagogik mahoratlilik, fidoyilik, rahbarlik, jarayonlarni loyihalashtirish, ijodkorlik, pedagogik, texnologiyalardan xabardorlik, pedagogik kvalimetriyani bilish, g'oyaviy siyosiy yetuklik, tashabbuskorlik, kreativlik, yuqori imidj, aktyorlik, notiqlik mahorati, innovatsion boshqaruvchanlik, optimal qaror qabul qilish, qonun doirasida ishlash, mantiqiy fikrlash, jamoani ergashtira olish, sabr-toqatlilik, prinsipiiallik, yetakchilik qobiliyati, sadoqatlilik, kasbiy refleksiya, mehnatga ijodiy munosabat, g'oyalilik, bir so'zlilik, yangiliklarni tez qabul qilish, natijani oldindan ko'rish, mas'uliyatlilik, qat'iyatlilik kabilarni o'z ichiga oladi.

Ta'lim sifati – bu butun ta'lim tizimiga nisbatan o'rnatilgan talablarning bajarilishini ta'minlash orqali samarali natijalarga erishishdir. Ta'lim sohasida sifati nisbiy tushuncha tarzida uning ta'lim standartlariga yoki tasniflarga hamda iste'molchi talablariga moslik darajasi deb qaraladi va ta'lim sifati baholash va o'lchashda kompetentlikdan keyin, albatta, ta'lim sifati va samaradorligi turadi.

Kompetentlikni rivojlantirishda pedagoglarning mavjud ehtiyojlarni o'rganish va tahlil qilish asosida tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayoni hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim ta'siri pedagoglarda, eng avvalo, o'qish va izlanish faoliyatiga, qolaversa, o'z shaxsiga munosabatini o'zgartirishga qaratilishi zarurligi hozirgi kunda ta'lim sifati yaxshilash OTM pedagoglar uchun eng muhim vazifa hisoblanadi. Chunki ta'lim sifati avvalo, ta'lim oluvchiga turli metodikalar yordamida bilimni yetkazuvchi (professor-o'qituvchilar)ning kasbiy kompetentligi va pedagogik mahorati bilan belgilanadi. Pedagog ish faoliyati jarayonida har qanday innovatsiyani joriy etishda ma'lum bir to'siqlarga uchraydi, sababi yangilikni qabul qilish bir muddat og'ir kechadi, shuningdek innovatsiyalar ham yangilanib turishini ham nazardan chetda qoldirmaslik kerak.

Xulosa qilganda, Oliy ta'lim muassasasi pedagoglari faoliyat jarayonida to'g'ri yo'lni tanlab, vaziyatni pedagogik tahlil qila bilishi; - har qanday vaziyatdan oqilona chiqqa bilishi, har bir ishga ijodiy yondashishi; - aynan o'zi boshqalarga namuna bo'lishi, ishga bo'lgan munosabati bilan pedagogik jamoani o'z ortidan ergashtira bilishi; - pedagogik mahoratga ega bo'lishi; fan yutuqlarini

o'zlashtirishi; - yangi innovatsion g'oyalar, ichki imkoniyatlarni qidirib topib, uni amaliyotga tatbiq etishi; - dunyo yangiliklari, madaniyat va san'at durdonalaridan xabardorlik, dunyoqarashning kengligi; - insonparvarlik, odamiylik, shaxsni hurmat qilish kabi fazilatlarga ega bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.- 46 b.
2. Eshmamatov I. Zamonaviy pedagogning axborot-kommunikativ kompetentligiga bo'lgan talablar va uni shakllantirish masalalari. Xalq ta'limi. 2018 yil, 1-son.
3. Rahmatullayev A., Umarov B., Bobomuratov E. Uzluksiz ta'lim tizimida innovatsion texnologiya. 2020 y.
4. Muslimov N., Usmonboyeva M., Sayfurov D., To'rayev A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Toshkent; 2015 y.
5. Muslimov N. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. —T.: «Fan va texnologiya», 2013 y.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ

Нарзикулова Дилноза Хашимжоновна

**Ўзбекистон, Навоий педагогика институти профессори, педагогика
фанлари доктори**

Аннотация: Олий таълим муассасаларида илмий тадқиқот фаолият орқали янги технологиялар асосида тадқиқотларни яратилиши, тадқиқотчилар учун консалтинг хизматлари маркази, технологик стартаплар, патентлар яратилиши ҳақида илмий мулоҳаза юритилган.

Калит сўзлар: Илмий тадқиқот, техника, технология, концепция, индикатор, узлуksиз таълим, рақобатбардош, маркетинг, халқаро рейтинг агентликлари, технологик стартаплар, патентлар.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВУЗАХ

Аннотация: Обсуждались исследования по созданию исследований на основе новых технологий посредством научно-исследовательской деятельности в высших учебных заведениях, созданию консультационного сервисного центра для исследователей, технологических стартапов, патентов.

Ключевые слова: Научные исследования, методика, технология, концепция, показатель, непрерывное образование, конкурентоспособность, маркетинг, международные рейтинговые агентства, технологические стартапы, патенты